

Den stora depressionen

Sammanfattning: 30-talsdepressionen var inte kapitalismens kris. Det var tvärtom dålig penningpolitik som orsakade nedgången, och när den väl var ett faktum förlängde och fördjupade staten depressionen enormt genom att intervensera i ekonomin i bred skala.

Den Stora Depressionen, som inleddes med börskraschen i USA den 24 oktober 1929, har beskrivits som resultatet av en fri ekonomi. Konjunktursvängningar, alltså lands- eller världsomfattande variationer i affärsverksamheten, har alltsedan dess skyltats på kapitalismen, särskilt konjunkturedgångar.

Men den stora depressionen var inte bara, liksom depressioner före och efter den, orsakad av statliga manipulationer av penningväsendet. Dessutom var anledningen till att den blev så allvarlig och långvarig att det var första gången man med politiska medel försökte motverka depressionen. Genom interventioner för att hålla lönerna uppe, skapa offentliga arbeten, lägga grunden för statlig jordbrukspolitik, stänga gränserna och fortsätta inflationen lyckades den amerikanska statsmakten, med presidenterna Hoover och senare Roosevelt i spetsen, förlänga depressionen under närapå ett decennium.

Depression — ett tillfrisknande

Trots att en depression är en smärtsam process, med dess nedgång i produktionen, arbetslöshet och personliga katastrofer, är de egentligen en period av ekonomiskt tillfrisknande. Den egentliga sjukdomen är högkonjunkturer.

Högkonjunkturer skapas av en ökning av penningmängden. Denna ökning sker oftast genom statliga manipulationer av penning- och kreditmarknaden, för att hålla räntan konstlat låg. Räntan är det pris som långgivare vill ha för att avstå från konsumtion i nuläget, och som långgivare är beredda att betala för att kunna konsumera eller investera i nuläget. Det är ett av marknadens viktigaste priser i och med att i stort sett all affärsverksamhet påverkas av det.

Manipulationer av penning- och kreditväsendet leder, genom förändringar av räntan, till de förödande konsekvenser för hela ekonomin som konjunktursvängningar innebär, genom att den gynnar alla eller nästan alla kapitalvaror framför andra varor. Investeringar sker då även i relativt olönsamma och riskabla satsningar, som sedan inte bär sig när räntesubventionen blir omöjlig att upprätthålla. Detta i motsats till andra prisregleringar som exempelvis på jordbruks- eller bostadsområdet, som "bara"

förstör dessa och närliggande marknader.

När penningmängden ökas sker det alltid på ett sätt som snedvrider den information som priserna på en marknad förmedlar. Om exempelvis penningmängden stiger genom att kapital görs konstlat lättillgängligt för bönder innebär detta att priserna för jordbruksfastigheter stiger tidigare och mer än priser för övriga fastigheter, och lönerna för jordbruksarbetare stiger tidigare och mer än för andra arbetare. Resultatet av detta blir att prisnivån i ekonomin stiger, men den stiger inte jämnt och lika överallt. Det allvarligaste resultatet är att priserna i ekonomin ger felaktig information om tillgång och efterfrågan.

Lågkonjunktur innebär att dessa missförhållanden rättas till. I mitt exempel genom att jordbrukssektorn krymper tillbaka till en storlek som motsvarar den efterfrågan som finns på jordbruksprodukter. En del av de investeringar som skett på jordbruksområdet blir därmed värdelösa och bortslösade, då det inte finns någon efterfrågan på alla jordbruksprodukter. Orsaken till detta var ökningen av penningmängden under högkonjunkturen, inte lågkonjunktursanpassning.

En högkonjunktur är en kombination av många och stora felinvesteringar på grund av lättillgängliga krediter. Att bekämpa lågkonjunkturen med politiska medel är således att bekämpa anpassningen av ekonomin, och förlänga snedvridningen av prisinformationen.

Inflation är inte prisökningar

Detta faktum att ökning av penningmängden med nödvändighet snedvrider prisinformationen överskuggas ofta i ekonomisk teori genom en sammanblandning av inflation med en av dess konsekvenser, nämligen ökning av genomsnittspriset. Till och med frimarknadsförespråkare som Milton Friedman missar denna poäng. Detta är anledningen till att så få ekonomer under hela 20-talets högkonjunktur anade att depressionen låg runt hörnet.

Prisnivån ökade inte märkbart, vissa år till och med sjönk den. Men det var resultatet av två effekter. Dels hade man hög tillväxt, alltså ökning av produktionen, som gjorde varor billigare, och dels hade man ökning av penningmängden som gjorde varor dyrare i nominella termer.

Men dessa två effekter tar inte ut varandra annat än i genomsnittsstatistiken. Tillväxten skedde på vissa områden, i vissa branscher och i vissa företag som tack vare innovationer producerade till lägre kostnader eller bättre produkter än förut. Dessa varor blev helt riktigt billigare än andra och/eller vinsterna i dess branscher blev högre, förmedlande korrekt prisinformation till konsumenterna, arbetarna och investerarna. Man kunde producera billigare, därför blev varorna billigare.

Ökningen av penningmängden gav effekter på andra områden. Den gav billiga krediter till andra företag och andra branscher, och gav därmed upphov till pris-, löne- och vinstökningar som inte motsvarades av en ökad efterfrågan eller billigare produktion. Eftersom produktionen inte blivit effektivare eller efterfrågan förändrats på dessa områden fanns det här ingen anledning till att priserna eller vinsterna ändrades. När priser, löner och vinster ändå ändrades som en effekt av de billigare lånemöjligheterna innebar detta att priserna gav en felaktig information om vilka branscher som var lönsamma, vilka varor som var billiga att producera etc.

Prisinformation förstörs

Att variera lånemöjligheterna på kreditmarknaden för att hålla en jämn genomsnittlig prisnivå leder således till störningar i ekonomins funktionssätt. Att priserna sjunker eller stiger till följd av ändrade produktionsförhållanden eller ändrad efterfrågan hos konsumenterna är en anpassning efter nya faktiska förutsättningar. Dessa effekter kan och bör inte motverkas av att staten pumpar ut billiga krediter i andra delar av ekonomin.

Den stora depressionen som bröt ut i USA 1929 var en effekt av att man missförstod dessa två ekonomiska fenomenen kring konjunktursvängningar. Under hela 20-talet såg staten det som sin uppgift att tillhandahålla billiga krediter till företagen, vilket alltså i praktiken innebar att man ökade penningmängden och gav upphov till de felinvesteringar och den uppblåsta kreditsektor som sedan skulle behöva rättas till. Detta orsakade depressionen.

När depressionen väl bröt ut misstog man sig återigen. Istället för att se lågkonjunkturen som den anpassningsprocess den är, försökte man till varje pris att hindra anpassningen från att äga rum genom politiska ingrepp. Det var orsaken till att depressionen blev så djup och långvarig.

Depressionens orsak

Under hela 20-talet pågick en ökning av penningmängden. Den visade sig dock inte i en högre genomsnittlig prisnivå, då en hög tillväxt motverkade detta. Ökningen av dollarmängden i den amerikanska ekonomin var under perioden 1921-1929 63,4 procent om man räknar bort den andel på 15 procent som motsvarades av en ökning i guldmängden. Denna procent var alltså ökningen av rena bluffpengar som det inte fanns någon värdemässig täckning för, och som alltså förstörde prisinformationen i ekonomin.

Att pengarna pumpades ut ojämnt i ekonomin var heller ingen slump, utan förstärktes av en medveten politik för att gynna vissa banker, branscher och företag framför andra. Krediter till låg ränta skulle bara finnas tillgängliga för "legitima" affärsverksamheter, och inte till "spekulanter". Att försöka skilja dessa två legitima affärsområden åt är naturligtvis både högst godtyckligt och omöjligt i praktiken. Men när staten gynnar vissa branscher och verksamheter spär det på den allmänna inflationen (i betydelsen ökning av penningmängden) och dels försvårar man problemen med en framtida anpassning i just den branschen.

Inflationen tog stopp i slutet av 1928. Under året hade problemen med inflationspolitiken blivit uppenbara. Framförallt syntes det i att börspriserna steg kraftigt. De försök att stoppa inflationen som gjordes under 1928 hindrades dock av åtaganden av Federal Reserve Bank att köpa vissa finansinstrument, av att Europa, främst Storbritannien, krävde fortsatt inflation för att inte göra pundet för billigt i relation till dollarn, och att det var valår. Efter årets slut var dock inflationen modest under 1929, förebådande den anpassningsprocess som lågkonjunkturen innebär.

Erfarenheten 1921

Som tidigare nämnts är lågkonjunkturen en anpassningsprocess i vilken priserna anpassar sig efter reell tillgång och efterfrågan i ekonomin. Ett av de mest omfattande

priserna i ekonomin är lönerna. Anpassningen av dessa efter en inflationsboom är extra smärtsam eftersom löner för de allra flesta är den viktigaste inkomsten. Icke desto mindre är anpassningen nödvändig för att affärsverksamheten ska kunna fortgå och arbetslösheten ska kunna hållas nere.

Den depression som USA upplevde 1920-21 var den sista där lönerna tilläts falla för att anpassa ekonomin efter reella förhållanden, så kallad likvidation. Återhämtningen gick snabbt och redan i slutet av 1921 var lågkonjunkturen så gott som över.

Precis i tid kan man säga. Året 1921 utsågs nämligen Herbert Hoover till Secretary of Commerce. Hans inställning var att politikerna måste "göra något" — ospecificerat vad. Hans projekt var att "rekonstruera Amerika", och han började med arbetsmarknaden:

"We developed cooperation between federal, state and municipal governments to increase public works. We persuaded employers to "divide" time among their employees so that as many as possible would have some incomes. We organized the industries to undertake renovation, repair, and, where possible, expand construction."

Lyckligtvis var depressionen över innan åtgärderna haft någon verkan.

Den Stora Depressionen

Sådan tur hade man inte när depressionen bröt ut 1929. Då var republikanen Herbert Hoover president, och fast beslutsam att se till att politikerna denna gång inte skulle sitta med armarna i kors:

"[...] the primary question at once arose as to whether the President and the Federal government should undertake to investigate and remedy the evils [...] No president before had ever believed that there was a government responsibility in such cases. No matter what the urging on previous occasions, Presidents steadfastly had maintained that the federal government was apart from such eruptions [...] therefore we had to pioneer a new field."

Det viktigaste målet för Hoover var att se till att lönerna inte tilläts sjunka. Han sammankallade en mängd konferenser med näringsliv, fackföreningar etc. Tidsandan var så kollektivistisk att de flesta av de största affärsmännen frivilligt ställde sig bakom förslag om samordning och bibehållna lönenivåer och att vinsterna skulle sjunka innan lönenivåerna tilläts göra det. Att priserna på varor sjönk i genomsnitt med 10% 1930 och 15% 1931 gjorde att reallönerna steg kraftigt som resultat av denna politik.

Flera åtgärder vidtagna av Hoover var att offentliga arbeten uppmuntrades genom uppmaningar till alla guvernörer och genom stora satsningar på byggande. På många områden förkortades arbetstiden och opinionsbildning tog vid för att driva ungdomar tillbaka till skolan och kvinnor tillbaka till hemmet i syfte att minska utbudet av arbetskraft och hålla lönerna uppe. Med argumentet att hålla lönerna uppe på arbetsmarknaden stängdes också gränserna för invandring. Sexton till tjugotusen "oönskade" invandrare deporterades under början av 30-talet och den redan begränsade nettoinvandringen på 200 000 personer reducerades genom Hoovers åtgärder till 35 000 1931 och till nettoemigration på 77 000 1932.

En omfattande jordbrukspolitik med stödköp, prisregleringar och tullar infördes. Även på andra områden infördes och höjdes tullar. Genom den sk Smoot-Hawley-akten höjdes tullar på vitt skilda områden, från kirurginstrument till fickknivar och från silke till läder. USA fick sin högsta tullnivå genom tiderna och förebådade den era av protektionism som skulle komma.

Under 1930 kom också Federal Reserve att fortsätta den inflationspolitik som lett till krisen i första läget, för att erbjuda billiga krediter till näringslivet. (Dess genomslag skulle dock minskas av bankernas ovilja att ta riskerna att låna ut billigt under kristid.) Dessa åtgärder gav under 1930 intrycket av framgång och att depressionen var på väg mot sitt slut.

Denna illusion skulle snabbt tas ur dem då krisen förvärrades under 1931. Hoovers gensvar blev återigen konferenser och ett fortsättande av den tidigare politiken. En av tidens största och bredaste skattehöjningar genomfördes, men trots ett ökande budgetunderskott vägrade Hoover att skära i statsutgifterna. Om så skedde skulle resultatet bli kaos menade han. Ytterligare åtgärder för offentliga arbeten och begränsad invandring vidtogs.

Inflationspolicyn uppmuntrades och Hoover attackerade samtidigt bankerna för att de inte ville fortsätta med huvudlös utlåning och menade att börsen med sin kortsiktighet och profithunger var orsaken till att hans politik inte fungerade. Det blev vanligt med "bankhelger", att banker stängde för att inte vara tillgängliga när folk ville kräva ut sina besparingar i pengar som inte fanns att tillgå. Detta visar hur liten respekt staten hade för äganderätten, folk fick vare sig behålla eller disponera sina pengar.

Det fascistiska näringslivet

En delförklaring till att Hoover, trots all sin intervention kommit att uppfattas som en anhängare av laissez-faire, och depressionen som ett resultat av en fri ekonomi, är att samtiden var oerhört planekonomisk. Trots att reallönerna ökade under depressionsperioden fick Hoover kritik ifrån fackföreningar som krävde mer, han blev överbjuden av oppositionen ifråga om offentliga arbeten, inflationsvänlighet och andra offentliga åtaganden av såväl opposition som näringsliv.

Värst var näringslivet! Alla ledande industrialister ställde sig bakom politiken att samarbeta för att inte sänka lönerna. När de slutligen sänkte lönerna gjorde de det på ett "rättvist" sätt så att de löner som borde sänkas mest, lönerna för lågproduktiva arbeten, sänktes minst, med resultatet att arbetslösheten bestod. Vidare var naturligtvis näringslivet ivriga förespråkare för billiga krediter.

Gerard Swope, som ledde General Electric, föreslog i september 1931 en plan för tvångsmässig kartellisering av amerikanskt affärsliv. Varje industri skulle tvångsmässigt underkastas statlig styrning, och representanter för staten, närings- och arbetslivet skulle koordinera produktion, konsumtion, löner och priser för att åstadkomma stabilitet.

Denna plan godtogs med stor majoritet av den amerikanska handelskammaren, vars chef uttryckte sig såhär: "We have left the period of extreme individualism. [...] Business prosperity and employment will be best maintained by an intelligently planned business structure." Den affärsman som hade mage att gå emot det nationella råd som skulle bestämma skulle bli "treated like any maverick [...] They'll be roped, and branded, and made to run with the herd". Planen kom även att berömmas av vänsterintellektuella och universitetsrepresentanter.

Många andra krav på femårsplaner, beslutande råd och mer planering fördes fram från andra affärsrepresentanter. Virgil Jordan, ekonom hos National Industry Conference Board, sammanfattade det hela ganska träffande när han skrev att affärsmännen var redo för en "ekonomisk Mussolini". Att Hoover i denna yra av rent fascistiska och kommunistiska ideal framstod som laissez-faire anhängare är kanske inte så konstigt ändå.

Resultatet

När Hoover avgick 1933 hade industriproduktionen fallit till mindre än hälften av vad den var 1929. Arbetslösheten låg stadigt kring 25 procent. Investeringarna hade minskat från sin subventionerade nivå på 8,7 miljarder dollar 1929 till 1,4 miljarder 1933, trots fortsatta försök till billiga krediter från Federal Reserve. Även om lönerna fallit i monetära termer efter 1930 så hade reallönerna ökat från index 99,8 i december 1929 till en topp på 111 i juni 1931 och sedan sjunkit något till 108,3 i mars 1933, vilket förklarar stora delar av arbetslösheten.

President Herbert Hoover var således den första presidenten att möta en konjunkturedgång med politiska medel. Han använde hela den arsenal av "upplysta" regleringar som var på modet då (och dessvärre är det än idag). Resultatet av att hålla den nominella lönenivån uppe med hjälp av hot och med assistans av "upplysta" affärsmän blev en 25-procentig arbetslöshet, ej taget i beaktande de arbetare som fick mindre arbetstid och därav sämre försörjningsmöjligheter, de kvinnor och yngre som hetsades bort från arbetsmarknaden och de invandrare som hetsades ut ur landet.

Resultatet av denna politik blev också en utslagning av företag, produktion och investeringar av aldrig tidigare skådat slag. Regleringar för att hålla lönenivån konstlat hög, för att manipulera priser på ränta och jordbruksprodukter, för att stänga ute invandrare och tillhandahålla billiga krediter, offentliga arbeten, tull- och skattehöjningar, ovilja att skära de offentliga utgifterna för att minska budgetunderskottet — allt prövades för första gången i full skala.

Det misslyckades kapitalt, precis som det har misslyckats om och om igen under resten av 1900-talet. Lösningen är precis den laissez-faire policy som fick bära hundhuvudet för depressionen liksom så många andra av socialismens och statsinterventionismens misslyckanden.

Litteraturlista:

Garet Garrett & Murray Rothbard: *The Great Depression and the New Deal Monetary Policy*

Henry Hazlitt: *The Inflation Crisis, and How to Resolve it*

Ludwig von Mises: *Human Action*

Ayn Rand: *Kapitalismen: Det Okända Idealet*, kap 5 **Branden:** "Vanliga villfarelser om kapitalismen", kap 6 **Greenspan:** "Guld och ekonomisk frihet"

Murray Rothbard: *America's Great Depression*